

**Universiteit
Leiden**
The Netherlands

**Discrimination and the foundation of justice: hate
speech, affirmative action, institutional opinions**
Dijkstra, E.

Citation

Dijkstra, E. (2023, June 29). *Discrimination and the foundation of justice: hate speech, affirmative action, institutional opinions*. Eleven, The Hague. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3628012>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3628012>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Dutch Summary

DISCRIMINATIE EN DE FUNDERING VAN RECHTVAARDIGHEID

Haatzaaien, Quota, Overheidsmeningen

Dankzij het huidige mensenrechtenkader zijn wij allen begiftigd met bepaalde fundamentele rechten. In dit werk heb ik één aspect van deze gift onderzocht: of een groepsgebonden realisatie van het recht om beschermd te worden tegen discriminatie in onze relatie tot andere burgers verenigbaar is met de universele en individuele kenschetsing van onze fundamentele rechten. Dit onderzoeksproject ging uit van de premissen dat wij lijden ervaren als individuen – zelfs als we geslachtofferd worden als een vermeend of verklaard lid van een groep – en dat de voornoemde kenschetsing van onze rechten onder druk staat. De verslaggeving van dit project viel uiteen in twee delen. Eerst behandelde ik de huidige fundering van rechtvaardigheid in liberale staten, zijnde onze fundamentele rechten, en liet zien waarom hun universele en individuele kenschetsing zo belangrijk is. Dankzij deze verhandeling kon ik een interpretatie van deze fundering van rechtvaardigheid presenteren waarmee men de huidige groepsgebonden aanpakken van de realisatie van onze fundamentele rechten, zoals we die tegenkomen in veel liberale staten, kan evalueren. Het resulterende kader noemde ik het vreesgerichte liberalisme. In het tweede deel van dit werk gebruikte ik dit kader om drie Nederlandse groepsgebonden anti-discriminatiemaatregelen te evalueren. Meer specifiek onderzocht ik of de besproken regelgeving geschikt is om discriminatie in de verhouding tussen burgers onderling effectief te bestrijden en of deze maatregelen niet onherroepelijk in botsing komen met de eerder behandelde fundering van rechtvaardigheid. Ik sloot dit werk af met de conclusie dat groepsgebonden aanpakken soms wellicht nodig kunnen zijn, tot op zekere hoogte. Maar dergelijke regelgeving moet wel afdoende worden onderbouwd. Zij is immers een afwijking van de fundering van rechtvaardigheid. Daarom kan een meer algemene aanpak in dezen te verkiezen zijn.

DE FUNDERING VAN RECHTVAARDIGHEID

Een grove genealogie van de prevalentie van de fundering van rechtvaardigheid in liberale staten loopt vanaf het humanisme, via de kerninzichten van het liberalisme naar het huidige mensenrechtenkader, zoals dat is vormgegeven sinds de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens uit 1948. Deze bouwstenen hebben één ding gemeen: zij gaan uit van het slechtste dat de mensheid te bieden heeft. Dergelijke wandaden hielden vaak verband met persoonlijke kenmerken die mensen tot groepen veroordeelden in de ogen van hun belagers. Dikwijls waren de staat en andere maatschappelijke instituties hiervoor verantwoordelijk, bijvoorbeeld door sommige groepen te bevoordelen en andere te benadelen. Maar ook private partijen en organisaties lieten zich niet onbetuigd, al dan niet met een onfrisse rol voor instituties, die hen hielpen of tenminste hun gang lieten gaan. Zelfs eerdere pogingen tot het creëren van een mensenrechtenkader vertoonden deze euvels. Zodoende probeert het huidige mensenrechtenkader specifiek een terugkeer van privileges voor sommige personen en groepen en de daarmee gepaard gaande achterstelling van anderen te voorkomen.

De universele en individuele kenschetsing van onze fundamentele rechten is een belangrijke hindernis voor deze terugkeer. En deze hindernis is van levensbelang, juist voor mensen die nu achtergesteld zijn of behoren tot gediscrimineerde groepen; zij zijn waarschijnlijk de eerste slachtoffers als oude vormen van institutionele onderdrukking terugkeren of de private varianten oogluikend toegestaan worden. Toch staat deze kenschetsing onder druk. Rechten worden in toenemende mate door staten gepresenteerd als een opgelegde taak of neutrale beleidsvariabele, in plaats van het product van politieke keuzes. Het verhullen van dit politieke karakter kan de verdediging van onze rechten als universeel en individueel belemmeren. Dit ziet men ook af aan het feit dat niet alle gecodificeerde rechten gelijkelijk worden gerealiseerd en dat de rechten van sommigen meer aandacht lijken te krijgen dan die van anderen. En dit alles zonder een afdoende onderbouwing die houdbaar is in het licht van de hierboven beschreven fundering van rechtvaardigheid. Teneinde deze ontwikkelingen, die ik samenvatte met de term mensenrechtenoverbelasting, te duiden

alsmede een oplossingsrichting te suggereren, stelde ik het evaluatief kader van het vreesgerichte liberalisme voor als een noodzakelijke innovatie.

In tegenstelling tot meer traditionele interpretaties van de geloofsartikelen van het liberalisme en het huidige mensenrechtenkader, richt het vreesgerichte liberalisme zich op onrechtvaardigheid in plaats van rechtvaardigheid. Het noopt liberale staten om burgers *tenminste* de gelegenheid te geven om bepaalde mogelijkheden tot een voldoende minimumniveau te verkennen tijdens hun leven. Deze mogelijkheden kunnen ontleend worden aan de bestaande mensenrechtencatalogi en – waar er nog ruimte is voor debat – de mogelijkhedenlijsten van politieke filosofen. Het doel van het vreesgerichte liberalisme is, in één woord, toegang. Toegang tot de materiële, menselijke en maatschappelijke hulpbronnen die ons weerbaar maken tegen de verwezenlijkte kwetsbaarheden die een mens door de bodem van een menswaardig leven laten zakken. Dit vereist zowel daadkracht als terughoudendheid van de staat. Want, zoals we zagen, kan de staat zowel bijdragen aan onrechtvaardigheid als die remediëren.

Met het evaluatief kader van het vreesgerichte liberalisme kunnen we een aantal vereisten voor discriminatiewetgeving vaststellen. Dit soort regels moet uitgaan van onze universele en individuele rechten, naast algemeen geldend en begrijpelijk te zijn. Vanwege deze vereisten kan niet elke ongelijke behandeling in de verhouding tussen burgers worden aangepakt noch op alle mogelijke manieren. Een dergelijke behandeling zal in aanmerking voor discriminatiewetgeving komen als deze ervoor zorgt dat iemand diens rechten niet volledig kan genieten vanwege persoonlijke kenmerken, althans relatief niet volledig ten opzichte van anderen. De staat zal hoe dan ook in actie moeten komen als iemand niet volwaardig aan de maatschappij kan deelnemen of geen levenskeuzes kan maken op gelijke voet met anderen. Maar zelfs als ingrijpen onvermijdelijk is, kan een groepsgewijze aanpak van discriminatie dilemma's behelzen.

GROEPSGEWIJZE AANPAKKEN VAN DISCRIMINATIE

Deze dilemma's werden geïllustreerd met drie voorbeelden van groepsgewijze aanpakken van discriminatie in Nederland. Het ging hier om de straf-

baarstelling van haatzaaien, de quotawetten voor meer gendergelijkheid in de top van het bedrijfsleven en het *ad hoc* inzetten van overheidsmeningen.

Haatzaaien bestraffen kan men noodzakelijk achten om discriminatie en uitsluiting door uitingen te bestrijden. Maar een groepsgebonden aanpak, waarbij louter uitingen die bepaalde persoonlijke kenmerken betreffen aangepakt worden en niet andere die volgens de gebruikte redenering in aanmerking zouden komen, kon niet gerechtvaardigd worden. Zulk een aanpak botst met de aard van het strafrecht. De centrale positie van het individu in het strafproces voorkomt misbruik van dit systeem. Daarnaast, zoals gezegd, worden velen die bescherming tegen haatzaaien goed kunnen gebruiken door deze aanpak uitgesloten. Zeker degenen die lijden vanwege vooroordelen die aan de samenloop of intersectie van verschillende persoonlijke kenmerken raken, blijven buiten beeld. Daarnaast is er de mogelijkheid van tweedegraads discriminatie, waarbij sommigen zich een ernstiger niveau van haatzaaien mogen veroorloven dan anderen. Zo'n groepsgebonden aanpak kan ook groepsidentiteiten verankeren, waarmee bestaande stigma's worden versterkt en nieuwe gecreëerd. Dientengevolge hebben personen in een groep, of zij nu verklaard lid zijn of simpelweg door anderen als zodanig gezien worden, minder mogelijkheden om de groep te hervormen, te verlaten of te vermijden. Tot slot is er het risico van een worsteling tussen groepen voor de erkenning als achtergesteld en daarmee toegang tot de groepsgebonden bescherming tegen haatzaaien.

De quotawetten voor meer gendergelijkheid in de top van het bedrijfsleven omvatten veel van dezelfde dilemma's. Deze regelgeving botste ook met de aard van het desbetreffende rechtsgebied, het privaatrecht. Het doel van dit rechtsgebied bleek de creatie van een sociale sfeer waarin burgers zich als normatief gelijken tot elkaar kunnen verhouden, met minimale bemoeienis van de overheid ten bate van het algemeen belang. Dit soort bemoeienis kan natuurlijk wel nodig wezen om onze fundamentele rechten ook in deze verhouding te handhaven, waaronder het recht om beschermd te worden tegen discriminatie. De Nederlandse quotawetten bleken echter ongeschikt voor dit doel. Dit kwam hoofdzakelijk door hun groepsgebonden ontwerp en omdat voornamelijk beter gesitueerde mensen in de gekozen categorie profiteren van de geboden bescherming. Naast dit

gebrekkige nut met betrekking tot de bescherming tegen discriminatie kon deze groepsgebonden aanpak ook niet gerechtvaardigd worden vanwege de voornoemde dilemma's. Het meest in het oog springen de uitsluiting van personen die onder grofweg gelijksoortige omstandigheden leven als degenen die wel bescherming ontvangen, het gebrek aan aandacht voor intersectionaliteit, de hiërarchische visie op het lijden van mensen die tot verschillende groepen behoren die uit deze regelgeving spreekt, het versterken van oude en nieuwe stigma's en de verstoorde machtsverhoudingen die deze wetten creëren binnen de gekozen groepen, alsmede tussen deze collectieven en andere achtergestelde mensen in de maatschappij.

Net als het strafbaar stellen van haatzaaien kunnen overheidsmeningen een noodzakelijk middel tegen discriminatie zijn. Zeker als men de uitsluiting wil bestrijden die meer gangbare regelgeving ongemoeid laat. Aangezien een zekere neutraliteit noodzakelijk is in een liberale staat, is de wijze waarop men als instituties kan opiniëren echter beperkt. Elke afwijking van strikte staatsneutraliteit moet daarom afdoende onderbouwd worden. Het is moeilijk om vast te stellen of men in Nederland aan deze eisen voldoet omdat er vooralsnog geen juridisch kader is opgesteld. We kunnen wel vaststellen dat een aantal instituties groepsgebonden overheidsmeningen heeft geuit om discriminatie tegen te gaan. Ten gevolge van deze aanpak komen we veel van dezelfde dilemma's tegen die ook zichtbaar werden bij het groepsgebonden strafbaar stellen van haatzaaien en de groepsgebonden quotawetten. Veel mensen die deze bescherming behoeven, waaronder degenen die geslachtsofferd worden vanwege een intersectie van persoonlijke kenmerken, zullen deze ontberen. Er is wederom een ogenschijnlijke hiërarchie van lijden. Hierdoor kunnen wederom stigma's worden versterkt of gecreëerd. Dit alles gaat gepaard met het risico van strubelingen binnen of tussen maatschappelijke groepen en organisaties. Deze risico's zijn meer acuut dan bij de vorige twee voorbeelden. Dit heeft twee redenen. Ten eerste worden groepsidentiteiten nu door instituten als zodanig ingezet, in plaats dat zij een noodzakelijk kwaad zijn omdat degenen die discrimineren ze ook hanteren. Daarnaast zorgt de afwezigheid van een juridisch kader ervoor dat degenen die zich al of niet tot een bepaalde groep rekenen of zich niet kunnen vinden in een concrete uiting, geen

middelen hebben om deze overheidsmeningen aan te vechten.

Het is daarmee duidelijk dat deze drie anti-discriminatiemaatregelen, of ze werken of niet, ons vooral de illusie van rechtvaardigheid geven.

EEN ILLUSIE VAN RECHTVAARDIGHEID

De onderzochte regelgeving die discriminatie in de verhouding tussen burgers aan probeert te pakken, combineert een groepsgewijze aanpak met een onvoldoende onderbouwing van de noodzaak van deze aanpak en van de aspecten waarin de gekozen groepen verschillen van andere achtergestelde personen die de geboden bescherming goed kunnen gebruiken. In aanvulling op andere voorgestelde oplossingen kan men deze illusie van rechtvaardigheid remediëren met een universele en individuele benadering zoals deze wordt voorgesteld door het vreesgerichte liberalisme. Deze benadering kan extra effectief zijn als men de noodzaak voor empathie benadrukt.